

Lázár Katalin: Fogócskák, vonulások felhasználása az óvodában

Ebben a részben két típuscsoportról lesz szó. Nem azért, mert ezekben kevés játék van, hanem azért, mert ezekben nem sok az óvodában is felhasználható játék, de némi igyekezettel találunk köztük.

Fogócskák

A fogócskák a mozgásos játékok harmadik típuscsoportját alkotják. Az itt található játékok többségének lényege a gyorsaság: a fogó azért fut gyorsan, hogy sikerüljön valakit megfognia, a menekülők pedig azért, hogy a fogó ne őket fogja meg. Ehhez a játékmaghoz különféle szabályok járulhatnak, amelyek a fogó vagy a menekülő mozgásterét korlátozzák, a megfogás módját szabályozzák, kapcsolódhatnak hozzá szövegek, dallamok. Ha a fogó megfogja a menekülőt, az lesz a fogó, vagy az kiáll, vagy az is fogó lesz (utóbbi esetben egyre több a fogó, végül a menekülők elfogynak).

A futkározás az óvodában nagyon fontos, a 3-6 éves gyerekek lételeme, szívesebben futnak, mint mennek. Mi hát a probléma? A fogócskajátékban van egy nagyon fontos szabály (hogy megfogáskor mi történik), és ha a fogó megfogja a menekülőt, a szabály szerint kell cselekedni. Tapasztalataim szerint az óvodás korú gyerekek – főleg a kisebbek – úgy szeretnek fogócskázni, hogy a felnőtt elkapja őket, megpörgeti a levegőben, aztán leteszi: a kicsik sikítanak a gyönyörűségtől, és újra elfutnak, hogy ismét el lehessen őket kapni. Az eszükbe sem jut, hogy most nekik kell a fogó szerepét vállalniuk. Ez nem azért van, mert csálni akarnak, hanem azért, mert szabálytudatuk még nincsen: mint tudjuk, az nagyjából 6 éves kor körül alakul ki. A fogócskákat tehát a nagyobb óvodásokkal érdemes játszani.

Szembekötős

Bármilyen furcsának is tűnik elsőre, a szembekötős a fogócskák közé tartozik, benne a játékmag ugyanaz, mint a többiben: egyvalakinek el kell fognia a többiek közül valakit. Itt azonban nincs futás, mert nehezítő elemként a fogónak bekötik a szemét, így nem látja a többieket.

A változatok többségében a játszó a fogónak segítséget adnak azzal, hogy tapsolnak, megráncigálják a ruháját, szöveget mondanak, így a fogó támpontot kap, hogy merre menjen. A leggyakoribb szöveg, amit többnyire tapsolás közben mondanak:

Erre csörög a dió, Erre meg a mogyoró!
Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 664.

Más szöveg is előfordul:

Fogj meg, Jancsi, hol vagyok? Gyere, gyere!
Esztelnek (Háromszék)
Gazda Klára: Gyermekvilág Esztelneken
Bukarest, 1980. 663.

Ha a fogónak sikerül elkapnia valakit, örül, hogy ügyes volt, s akkor az óvónő bekötheti annak a szemét, akit megfogott.

Halászás

Ebben a típusban az összekapaszkodás először nehezíti a fogók mozgását, de amikor már elég sokan vannak, megkönnyíti számukra a kergetettek megfogását. A menekülők mozgásterét ki kell jelölni, nem futhatnak ki a világból. Egy fogóval kezdik. Akit ő megfog, az kézen fogva fut vele együtt. A következővel már hárman, aztán négyen futnak összekapaszkodva. Minden újabb megfogott csatlakozik hozzájuk, és kézfogással szalad az egész lánc, amely így egyre hosszabb lesz. Ha valaki elengedi a kézfogást, a megfogás nem érvényes. Az utolsó néhány futót már bekerítéssel könnyen elcsípi. Nagyobbakkal meg lehet próbálni.

Libásdi

Választanak egy gazdasszonyt és egy farkast, a többiek a libák. A libák szemben állnak föl a gazdasszonnyal, köztük oldalt a farkas (fa vagy bokor mögé bújik, vagy ha nincs, csak áll). A gazdasszony szólítja a libákat, azok meg felelgetnek neki.

Gyertek haza, libuskáim!
Nem merünk, félünk.
Mitől?
Farkas van a híd alatt.
Gyertek, mert elment a farkas!
Korond (Udvarhely)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 65006

A felelgetés után a libák az anyához futnak, a farkas eközben megfog valakit. Akit el tud kapni, az lesz a farkas.

A fogó cseréje az elkapottal a fogócska általános sémája, a libásdiban mégis az a leggyakoribb, hogy akit elkap a farkas, az kiesik. Akkor azonban az óvodában a kiesettek unatkoznak, esetleg más játékot keresnek, amit nem szeretnének.

A szöveg rövid és szokatlan: bemutatunk egy hosszabb és gyakoribb változatot is. A szöveg a játék módját nem befolyásolja.

Gyertek haza, libuskáim!
Nem megyünk!
Miért?
Félünk.
Mitől?
Farkas van a híd alatt.
Mit csinál?
Mosdik.
Mibe' mosdik?
Aranytálba'.
Mibe törölközik?
Kiscica farkába!
Visa (Kolozs)
MTA BTK Zenetudományi Intézet
Leltári szám 80341

Lehetne még próbálkozni a páratlan fogóval, amikor a gyerekek párba fogódnak, egyvalaki páratlanul marad, ő a fogó, vagy a páros fogóval, amikor ketten összefogódzva kergetik a többieket, s a kézfogást elengedni nem szabad, de ezekből erdélyi változat gyűjteményünkben nincsen.

Vonulások

A vonulások típuscsoportjába sokféle játék tartozik. Ez a típuscsoport jó példáját mutatja annak, hogy nem minden játékfajtát, játéktípust ismertek és játszottak a teljes magyar nyelvterületen: egyik tájegységen az egyik, a másikon más volt népszerű és elterjedt. Az erdélyi dialektusban kifejezetten a bújó-vonuló és kapus-hidas játék a jellemző. A vonulások közé tartozó típusok közül Erdélyben ismert ugyan a Rétes játék, ám vigyázat: valamennyi innen gyűjtött adat műköltés, a MTA BTK Zenetudományi Intézet gyűjteményében egy kivételével mind a „Süssünk, süssünk valamit” kezdetű népies műdalra játszott változat, ami akkor is műköltés marad, ha Bartók Béla feldolgozta. Egyhez egy másik műdalt énekeltek „Csúszik a kígyó, tekereg” szövegkezdettel. Törődjünk hát bele, hogy ez a játéktípus Erdélyben nem vert gyökeret, és használjuk a bújó-vonuló és kapus-hidas játékok számos típusát.

Ezekben a típusokban a leggyakoribb szövegváltozat a „Bújj, bújj, zöld ág”, Erdélyben is ez a leginkább elterjedt: úgy tűnik, hogy az „Itthon vagy-e, hidasmester”, a „Mért küldött az úrasszony”, a „Kié ez a híd”, a „Ki népei vagytok” kezdetű szövegek ennek a tájegységnek a változataiban nem fordulnak elő. Ez azért érdekes, mert a „Bújj, bújj, zöld ág” szöveg régiesebb, a kereszténység előtti hitvilághoz kapcsolódik, a többi felsorolt szövegváltozat későbbi, a középkori történelmet idézi. A dallamban számos kisebb-nagyobb változtatás tapasztalható: ezek nem függenek a játékmódtól, de itt azzal a játékváltozattal közöljük őket, amellyel a gyűjteményben szerepelnek.

Bújó-vonuló

A bújó-vonuló játékot többféleképpen játsszák. Van olyan formája, amit egy kapu alatt bújva játszanak, a kapu a lánc egyik végéhez kapcsolódik: ez az óvodában kevésbé alkalmas. Van másfajta egy kapu alatti bújás is, amelyben a kapu külön áll: az alkalmas lenne, de annak a formának erdélyi változata nincsen. Érdemes a sok kapu alatti bújás változatát elővenni, amelyben a játékosok párosával oszlopba állnak egymás mögé. Minden pár kaput tart (összefogott kezüket fölemelik), s a mindenkori hátulsó pár a kapuk alatt előre bújik. Az oszlop elejére érve beállnak első párnak, az oszlop így halad előre. Közben folyamatosan dalolnak, a dalnak nincs vége, mindig újrakezdik. A régi hagyományban falukerüléskor addig daloltak, amíg a falut vagy a földeket körül nem járták, hogy megvédjék a gonosztól, bajtól. Később játékká vált, a játékosok addig énekelik, amíg oda nem érnek, ahova akarnak, vagy amíg elégük nem lesz belőle.

kotta: Bújj, bújj, zöld ág 1

Kapus-hidas

A kapus-hidas játéknak a bújó-vonulóhoz hasonlóan több formája van, de mindegyikben közös, hogy csak egy kapu van, és a dalolás nem folyamatos. A bújást vezető játékos nyolcas alakban vezeti a láncot, hol az egyik, hol a másik kaputartót kerülik: a dal végén a kaputartók leeresztik a kaput. Ez után többféle folytatás lehetséges.

Cserével

A bújó-vonuló játékokhoz ez a változat áll legközelebb: a szöveg és dallam végén a kaputartók leeresztik a kaput, s a kapu előtt álló cserél az egyik kaputartóval. A következő alkalommal a kapu előtt álló a másik kaputartóval cserél, és így tovább, az újabbak mindig a régebbiekkel.

kotta: Bújj, bújj, zöld ág 2

Mögéállással

Ebben a formában a kaputartók megbeszélik, hogy melyikük az alma, melyikük a szilva (vagy aranyalma-aranykörte, széna-szalma, rózsá-ibolya stb.), s azt is, hogy melyikük az angyal, melyikük az ördög. Kezdődik a bújás:

kotta: Bújj, bújj, zöld ág 3

A dal végén lecsukják a kaput, s a kapu előtt állót kérdezik: „Mi akarsz lenni, alma vagy szilva?”, ill. „Kihez mész, aranyalmához vagy aranykörtehez?” stb. A kért válaszra, s akkor a kaputartók megmondják, hogy melyikük a szilva, melyikük az alma (vagy más). A kapu előtt álló odaáll a választott mögé, s a játék folytatódik: addig játsszák, amíg a bújók láncba el nem fog. A végén megmondják, hogy melyikük volt az ördög, melyikük az angyal, s aki az ördög mögé állt, az büntetést kap: ez lehet pl. a tüzes hídon átfutás. Ilyenkor az angyalok felállnak egymással szemben két sorba, s az ördögök lehajolva átfutnak közöttük, az angyalok pedig tenyerük élével ütögetik a hátukat.

A két típuscsoportból közölt játékok mennyisége ugyan nem nagy, de jól használhatók. A fogócskák közül a szembekötősdiben a gyerekek ügyességüket használják: érdemes figyelni arra, hogy ne mondjunk fogócskát, csak szembekötősdit, hogy ne csalódjanak, amiért nem szaladgálásról van szó. A halászásban a nagyobbaknak érdekes lehet a láncban futás. A libásdit a kicsikkel is lehet játszani, hadd kiabáljanak egymásnak és hadd szaladjanak, csak meg kell mondani annak, akit a farkas elkapott, hogy most ő lesz a farkas.

A vonulások nagyon hasznosak akkor, ha ünnepi műsorszámként játékfűzést akarunk csinálni: a gyerekek bejöhetnek és/vagy kimehetnek a Bújj, bújj, zöld ág bújó-vonuló formájával, nem kell megerőszakolni egy olyan játékot, amit helyben játszanak. Érdekes, hogy a háromféle vonulás mindegyikéhez ugyanannak a dallamnak kissé eltérő változatait éneklük, s az is, hogy az erdélyi változatok ezt a legrégebbi szövegváltozatot olyan erővel őrzik, hogy nem engedték be az újabb szövegeket. Érdemesnek tartom ezt további megőrzésre azért is, mert a bemutatott formák nemcsak azt igazolják, hogy egy-egy szöveget többféle dallammal is lehet énekelni, hanem azt is, hogy ugyanarra a szövegre-dallamra többféle játékot lehet játszani.